

ગઈ સદીના પાછલા ભાગમાં જેટલા મહાપુરુષો એકલા બંગાળમાં પાક્યા એટલા ભારતમાં નહિ પાક્યા હોય. કદાચ અંગ્રેજો અને એમના જ્ઞાનવિજ્ઞાન સાથેના પ્રથમ પરિચયનું એ પરિણામ હશે.

આપણે આજે જે નરેન્દ્રની વાત માંડી બેઠા છીએ તે પણ બંગાળી હતો. એનો જન્મ ઈ.સ. ૧૮૬૩ની ૧૨મી જાન્યુઆરીએ કલકત્તાના સિમોલિયો વિસ્તારમાં થયો હતો. પિતા વિશ્વનાથ દત્ત અને માતા ભુવનેશ્વરીદેવી. એ લોકો ઠીકઠીક ધનવાન હતાં. પુત્ર નરેન્દ્રની એકલાની સેવામાં બબ્બે તો દાસીઓ રાખવામાં આવી હતી !

આવી ખમ્મા ખમ્મામાં ઊછરતા નરેન્દ્રનું લાડકવાયું નામ 'વીલેબીલે' હતું. એ ઘણો રમતિયાળ હતો. ચોરસિપાઈની રમત એને બહુ ગમતી અને ક્રિકેટમાં તો એટલો બધો રસ હતો કે પોતે સારો ક્રિકેટર બનવાની આશા રાખતો હતો.

એને પશુપંખી પણ બહુ ગમે. મકાન પાછળની વાડીમાં બેઠો બેઠો મોર, કબૂતર, કાકાકૌઆ સાથે વાતો કર્યા કરે. વાંદરાં, બકરાં, ગાય અને ઘોડા સાથે દોડાદોડી કરે. ઘોડા ઉપર તો એને એટલી પ્રીતિ હતી કે એક વાર બોલેલો : ‘હું તો મોટો થઈને ઘોડાનો રખેવાળ બનીશ !’

શરીરની કસરત પણ સતત ચાલે. મુક્કાબાજી પણ બહુ ગમે. સંગીતમાંય રસ. ભજનો ગાવામાં તો ઘણી વાર એવો ખોવાઈ જાય કે આજુબાજુનું એને કશું જ ભાન ન રહે.

એક દિવસ પોતાના દોસ્તો સાથે મંદિરમાં બેઠેલો. આંખો મીંચીને એ તો મનોમન કશીક પ્રાર્થના બોલવા લાગ્યો. એમ ને એમ એકધ્યાન થઈ ગયો. એટલામાં મંદિરમાં સાપ નીકળ્યો. એને જોઈને ‘સાપ !’ ‘સાપ !’ કરતાં બીજાં સૌ છોકરાં તો જાય નાઠાં. પણ નરેન્દ્રને તો એની ખબર પણ ન પડી. એ તો આંખો મીંચીને હાથ જોડીને ધ્યાનમાં મસ્ત બની ગયેલો.

ગભરાયેલા દોસ્તોએ નરેન્દ્રનાં માતાપિતાને વાત કરી : ‘મંદિરમાં સાપ આવ્યો છે અને તમારો છોકરો તો સૂનમૂન થઈને બેસી રહ્યો છે !’

માતાપિતા હાંફળાંફાંફળાં દોડ્યાં. મંદિરે પહોંચ્યાં. પણ મંદિરને બારણે જ સડક થઈને ઊભાં રહી ગયાં. અંદર દોડી જવામાં જોખમ હતું. નાનકડો નરેન્દ્ર આંખો મીંચીને બેઠો હતો અને એની સામે જ પેલો નાગ ફેણ માંડીને ડોલતો હતો. નાગને જરાક ગુસ્સે થવાનું કારણ મળે તો નરેન્દ્રને ડંખ મારી દે. બિચારાં માતા-પિતા અને દોસ્તો અધ્ધર શ્વાસે મંદિરની અંદર તાકી જ રહ્યાં.

આ પછી થોડીક વારે નાગ જતો રહ્યો. માતાએ અંદર દોડીને નરેન્દ્રને તેડી લીધો.

નરેન્દ્ર તોફાની તો હતો જ, સાથે નીડર પણ એવો જ. કશાથી ડરે જ નહિ ને !

એને એક વાર હીંચકા ખાવાની આદત પડી ગઈ. રોજ બપોરે હીંચકા ખાવા જોઈએ. પરંતુ હીંચકાની એની રીત આગવી જ ! નજીકની વાડીમાં ચંપાનું એક ઝાડ હતું. નરેન્દ્ર એ ચંપાના ઝાડ ઉપર ચડે. એની એક ડાળ ઉપર પગ ભરાવે અને પછી પોતે શરીર નીચે લટકાવીને હીંચકા ખાય. જાણે લંગુર ! જાણે વડવાગોળ ! એને પડવાની તો બીક જ નહિ.

એને આમ લટકતો જોઈને એક મુરબ્બીને બીક લાગી. છોકરો કદાચ પડી જશે. એમણે કહ્યું, ‘નરેન્દ્ર ! આમ ઊંધા લટકીને હીંચકા ન ખવાય. કદાચ વાગી બેસશે.’

નરેન્દ્ર કહે, ‘ચિંતા ન કરો. મને નહિ વાગે.’

આવી સારી શિખામણ આ છોકરાને ગળે નહીં ઊતરે એમ માનીને મુરબ્બીએ કહ્યું, ‘અરે, આ ઝાડ ઉપર તો બ્રહ્મરાક્ષસ નામનું ભૂત થાય છે. એ તારી ડોક જ મરડી નાખશે.’

નરેન્દ્ર ખડખડાટ હસી પડ્યો. ‘કાકા ! હજુ સુધી તો કોઈ બ્રહ્મરાક્ષસે મારી ડોક મરડી નથી. આ ઝાડ ઉપર તો હું મહિનાઓથી હીંચકા ખાઉં છું. છતાં બ્રહ્મરાક્ષસ આવશે તો હું જ એની ડોકી મરડી નાખીશ !’

અને એ તો ચંપાની ડાળે ટાંટિયા લટકાવીને મોજથી હીંચકતો રહ્યો...

પણ એ માત્ર તોફાની અને કસરતી નહોતો. હોશિયારી તો એની જ !

એક વાર એના પિતાને મધ્ય પ્રદેશના રાયપુર ગામે જવાનું થયું. ત્યાં એમને બે વરસ રહેવાનું હતું. નરેન્દ્રે એ વખતે અંગ્રેજી ત્રીજા (અત્યારના નવમા) ધોરણની પરીક્ષા આપી હતી. એટલે ખરી રીતે અભ્યાસ ચાલુ રાખવો જોઈએ. પરંતુ એણે તો પિતાજી સાથે જવાની હઠ પકડી.

અને એ રાયપુર ગયો પણ ખરો. મધ્ય પ્રદેશનાં વનોમાં એ બે વરસ લગી રખડતો રહ્યો અને નદીઓમાં નહાતો રહ્યો.

બે વર્ષ પછી એ કલકત્તા પાછો ગયો. પાછો શાળામાં દાખલ થયો. એણે એક જ વર્ષમાં ત્રણ વર્ષનું ભણતર પૂરું કરી નાખ્યું અને મેટ્રિકની પરીક્ષા આપી. એની બુદ્ધિ એટલી તેજસ્વી હતી કે આ પરીક્ષામાં એ પહેલા વર્ગમાં આવ્યો.

આગળ જતાં એની બુદ્ધિશક્તિ અને યાદશક્તિ ઓર ખીલી ઊઠી. એક પુસ્તક એક વાર વાંચે કે એનો શબ્દેશબ્દ એને યાદ રહી જાય.

જેવી આ યાદશક્તિ એવી જ બુદ્ધિશક્તિ. એ શક્તિ એણે સત્યની શોધમાં લગાડી...

આગળ જતાં આ નરેન્દ્ર સંન્યાસી બન્યો. એણે વિવેકાનંદ નામ ધારણ કર્યું. આજે વિવેકાનંદની ગણતરી દેશની પ્રથમ હરોળની વિભૂતિઓમાં થાય છે.

**મનુષ્યના જીવન-ઘડતર અને ચરિત્ર-નિર્માણનો
સંગીન પાયો રચવાનું કામ ‘વાર્તા’ કરે છે.**

– હર્ષદ પ્ર. શાહ